

DESPRE PATRIE ȘI PATRIOTISM

Valeriu STOICA

Valeriu Stoica:

Domnule Decan, doamnelor, domnișoarelor și domnilor, patria este ceea ce nu se vede, dar se simte în tot ceea ce se vede între granițele unei țări. Patria este cetatea invizibilă care susține cetatea vizibilă.

După aceste două propoziții, care rezumă concepția despre patrie în care eu cred, este momentul să ne punem o întrebare, probabil că v-ați pus-o și dumneavoastră atunci când ați văzut tema acestei conferințe: cât de potrivită este o asemenea temă despre patrie și patriotism cu această serie de „Șuete – este adevărat – culturale”? Pentru că a vorbi despre patrie și patriotism nu este chiar o simplă șuetă.

Întrebarea este următoarea: de ce am ales această temă? Cel mai simplu răspuns este ușor de găsit. Criza economică și financiară care tulbură din temelii lumea de astăzi ne obligă să gândim. Nu numai pe noi, românii. În toată lumea există o interogație foarte serioasă legată de structurile care guvernează astăzi lumea, legată de rolul națiunii în acest context istoric, de rolul statului-națiune în acest context istoric. Mai sunt formulele de integrare comunitară, vechi de mai bine de 200 de ani, apte să facă față provocărilor lumii de astăzi? Acest răspuns simplu poate fi însoțit de unul mai complicat. Pentru că nu doar criza economică și financiară pune astăzi sub semnul întrebării ideea de stat-națiune și ideea de națiune și, prin aceasta, ideea de patrie și sentimentul care pentru unii poate să pară vetust sau chiar rușinos – sentimentul de patriotism. Punerea în cauză a acestor idei este rezultatul a trei procese complementare care se desfășoară de multe secole. Le voi rezuma, deși fiecare dintre ele poate ar necesita o conferință separată.

Primul proces este procesul globalizării. În termeni foarte simpli, globalizarea este trecerea de la stadiul relațiilor locale, în care indivizii sunt integrați în

comunități restrânse, la stadiul global, planetar. Dintr-un sat mic în care locuim până mai deunăzi ne-am trezit într-un sat mare, care este satul planetar. Cum s-a întâmplat aceasta? Au fost trei valuri de globalizare. Cei care sunt iubitori de descoperiri geografice știu că totul a început cu [Cristofor] Columb în 1492 și, de atunci, treptat, granițele cunoscute ale lumii s-au extins până când ceea ce noi cunoșteam despre lume a acoperit suprafața întregului glob. Au fost câteva secole ale acestui prim val de globalizare. El a durat până în preajma anului 1800, adică până în zorii modernității. Cine au fost jucătorii, cine au fost agenții acestei globalizări, ai acestui val de globalizare? Statele. Ele au susținut și explorările geografice, și descoperirile, și cuceririle geografice. Care a fost principala armă? Războiul. În această perioadă, conflictele au fost nenumărate, iar atunci când lumea s-a terminat de cucerit, războiul a continuat pentru reîmpărțirea lumii.

Pe la anul 1800, când totul era cucerit și era greu de reîmpărțit, a început un alt val de globalizare. A fost globalizarea determinată de jucătorii economici în primul rând, de industriași și de comercianți. În acest moment, în locul statului care promova globalizarea în etapa anterioară au apărut marile corporații și de atunci au început să se constituie și s-au dezvoltat până astăzi corporațiile multinaționale. Jucătorii economici au fost deci principalii agenți ai acestui val de globalizare. El a durat până aproape de anul 2000, până în pragul secolului XXI, când a început al treilea val de globalizare.

Este doar începutul, suntem cu toții martorii acestui val de globalizare. Care sunt jucătorii, care sunt agenții acestei noi globalizări? Nici statele, nici comercianții, nici corporațiile multinaționale, ci, oricât vi s-ar părea de ciudat, indivizii sunt promotorii acestui nou val de globalizare. Cum este posibil ca indivizii să devină ei cei mai importanți jucători, agenți ai acestui nou val de globalizare? Știți foarte bine cu toții, fiecare dintre noi are la îndemână de dimineată și până seara o uriașă rețea de comunicații, rețelele de fibre optice împânzesc lumea, comunicarea virtuală, comunicarea online, comunicarea în timp real este la îndemâna oricărui dintre noi, iar cei mai inteligenți, cei mai inventivi, cei mai creativi chiar profită de această oportunitate. Cei mai inventivi profită nu doar acolo unde încep să opereze. Această rețea uriașă, globală, virtuală de comunicare permite oricărui dintre noi să fie eficient în orice colț al lumii, dacă are suficientă inteligență și suficientă creativitate. Indivizii devin jucători în acest proces de globalizare și într-un sens bun, și într-un sens rău. Indivizii au la îndemână această oportunitate pe care înainte și statele membre, agenții economici o foloseau și într-un sens bun, și într-un sens rău. Vă reamintesc o întâmplare care într-un fel pare amuzantă, dar care într-un alt fel arată că, într-adevăr, indivizii sunt promotorii acestui nou val de globalizare, uneori în sensul rău: acum câțiva ani ați auzit cu toții, ați citit în ziare că niște hackeri din Drăgășani au spart baza de date de la NASA. Este o dovadă de inteligență,

în orice caz, și de eficiență. Din Drăgășani, unde lumea știe că se face doar vin, iată că apar și oameni foarte inteligenți; este adevărat că își folosesc inteligența într-un sens rău. Și, de altfel, să știți – în paranteză vă spun – că în tot județul Vâlcea există o rețea de hackeri cum poate nu există în altă parte în lume. Închid paranteza pentru a concluziona: acest val de globalizare este doar la început, suntem martorii lui, îl trăim și, într-un fel sau altul, dacă vrem, putem să fim agenții, jucătorii lui.

Acest prim proces al globalizării este dublat de un proces complementar, al doilea proces despre care vreau să vă vorbesc foarte pe scurt. Este procesul transformării statului. Dacă în prima perioadă despre care vorbeam statul avea un caracter teritorial, aceasta înseamnă că resursa cea mai importantă în acea perioadă era teritoriul; de altfel, de aceea s-a și vorbit despre cucerirea lumii. Aceasta însemna cucerirea lumii: cucerirea teritoriilor. Evident că ele erau cucerite pentru resurse, resursele naturale erau cea mai importantă bogăție. S-a trecut însă de la statul teritorial, odată cu al doilea val de globalizare, al liberalizării circulației bunurilor, al producției dincolo de granițele naționale ale exportului, la statul comercial. Când nu a mai fost nimic de cucerit și de împărțit sub aspect teritorial, statele au descoperit că pot începe o nouă luptă pentru o altfel de împărțire a lumii: împărțirea piețelor. Și s-a dovedit că piețele erau mult mai bogate decât teritoriile, pentru că pe piețe circulă valoarea adăugată. Marea bogăție nu există în primul rând în resursele naturale, deși ele sunt importante, ci marea bogăție există în primul rând în valoarea adăugată. Piețele erau acelea care puneau în lucru această valoare adăugată. Prin urmare, în al doilea val de globalizare, statul comercial cu asta s-a ocupat: crearea, cucerirea și reîmpărțirea piețelor.

În al treilea val de globalizare despre care am spus mai devreme, apare un alt tip de stat: în locul statului comercial apare statul virtual. Statul virtual, pentru a fi înțeles, poate fi comparat cu o societate multinațională. Cine lucrează în societăți multinaționale? Este un termen încetățenit: „expații”. Cine sunt expații? Oameni care vin dintr-o țară, lucrează în altă țară și acolo sunt priviți ca expați. Dar, de fapt, în ultimul timp, expat nu mai înseamnă un om care vine dintr-o țară și lucrează într-o altă țară, ci înseamnă omul care nu are nicio țară, nicio patrie. Statul virtual urmează treptat acest model. Pentru că în această perioadă nu piețele sunt cele mai importante, nu mai contează unde produci valoarea adăugată. Cele mai importante instrumente pentru crearea bogăției sunt creativitatea și tehnologia. Cele mai puternice sunt statele creative, statele care dispun de cea mai importantă tehnologie. Ca și într-o corporație multinațională, nu mai contează unde ai corpul, contează unde ai creierul. Capul contează mai mult decât mușchii. Sunt puternice statele care pun în lucru inventivitatea, care încurajează dezvoltarea proprietății intelectuale, în primul rând a celei

industriale. Sunt puternice statele care inovează, care în competiția creativității se află pe primul loc. Acesta este statul virtual.

Dar aceste două prime procese – procesul de globalizare și procesul de trecere de la statul teritorial la cel virtual – sunt însoțite de al treilea proces, în care au evoluat concepțiile cu privire la națiune și cu privire la statul național și, implicit, în care s-au transformat și națiunea, și statul național. Ce transformări s-au produs? La o extremă în timp – din punct de vedere istoric, o extremă corespunzătoare primului val de globalizare –, aflăm o concepție despre națiune care a încurajat naționalismul de sumă nulă. Ce înseamnă? Este un joc în care identitățile comunitare se confruntă, în care fiecare națiune își afirmă propria identitate în competiție cu celelalte, în confruntare și chiar în război cu celelalte. Este o competiție bazată pe principiul „ori tu, ori eu”. Acesta este jocul de sumă nulă. Din cauza aceasta s-a vorbit despre un naționalism de sumă nulă. La cealaltă extremă în timp, la extrema în care trăim noi astăzi, complementară statului virtual, complementară celui de-al treilea val de globalizare, găsim o destrămare a identităților de fond, o dizolvare a conștiinței comunitare, o dizolvare a ideii de națiune, de stat-națiune, a ideii de patrie, o dizolvare a sentimentului de apartenență la o anumită identitate comunitară. Ca și în cazul expațiilor, foarte mulți dintre cei care trăiesc astăzi în lume nu mai simt că aparțin unei comunități. Nu aparțin neapărat unei comunități locale, chiar dacă locuiesc într-un sat, într-un oraș, lucrează poate la mii de kilometri depărtare și nu este vorba numai despre exodul creierelor. Există milioane de români, după cum știți, care lucrează în Italia, în Spania, în alte țări, unii dintre ei foarte inteligenți, dar alteori folosiți ca mână de lucru necalificată. Dizolvarea sentimentului de apartenență la o comunitate a generat însă o fragilitate a tuturor structurilor instituționale. Lumea a devenit mai slabă, pentru că nu mai are coloană vertebrală. Acesta să fie viitorul nostru, al lumii, al națiunilor, al statelor naționale? Destrămarea, dizolvarea – în ce? Și, atunci, întrebarea care se pune este următoarea: între aceste două extreme – naționalismul de sumă nulă, pe de o parte, și destrămarea identităților comunitare, pe de altă parte – putem găsi o soluție? Aceasta este întrebarea pe care nu ne-o punem doar noi, românii, ci este o întrebare care se pune de câteva decenii, dar mai ales după anul 2000, mai ales în această perioadă a celui de-al treilea val de globalizare, în perioada statului virtual, în perioada destrămării identităților comunitare. Lumea simte nevoia de o refondare comunitară, pentru că, fără o asemenea refondare comunitară, fără sentimentul de apartenență la o comunitate, oamenii devin cu toții străini unii de alții. Familia, care este ultimul reazem al acestei identități comunitare, nu o duce nici ea prea bine, după cum bine știți.

Pentru a răspunde la această întrebare – este posibilă o altă refondare comunitară în România, în Europa și în lume? –, ar trebui să mai facem o scurtă reflecție

cu privire la ce înseamnă națiunea și statul național, cu privire la ce înseamnă naționalismul și patriotismul. Pentru că, dacă spunem că în ultimele două secole și mai bine, într-un fel sau altul, jucătorii economici și politici au fost națiunile și statele naționale, trebuie să ne întrebăm dacă ele mai sunt valabile sau nu. Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie să vedem ce sunt ele. Națiunea ca formă de integrare comunitară nu a apărut de foarte multă vreme; statul național ca expresie a națiunii nu a apărut de foarte multă vreme. De la apariție și până astăzi, și națiunea, și statul național se află într-o mare ambiguitate. Care este această ambiguitate? Din zorii epocii moderne și până astăzi, nu știm dacă națiunea este integrată pe baze etnice sau pe baze civice.

Există două criterii de integrare comunitară în sânul națiunii, care au alternat în istorie, care au conviețuit în istorie, care uneori au predominat într-un sens sau altul și care nu s-au stins niciodată. Simplificând, sunt două modele de integrare comunitară în națiune: modelul francez, care este modelul cetățeniei, și modelul german, care este modelul etnic. Dacă urmărim ce au produs în istorie aceste două tipuri de integrare comunitară, vom vedea că modelul etnic, accentuând identitatea bazată pe tradiție, limbă, cultură, sânge, a dus la conflicte permanente și la războaie planetare, regionale sau civile; din acest punct de vedere, sunt istorici care spun că în secolul XX nu am avut un singur război, că acest secol este scena unui război civil în Europa. Nu avem două războaie mondiale, nu avem războaie regionale. Secolul XX este secolul unui nesfârșit război civil în Europa, determinat, în primul rând, de această concepție etnică asupra națiunii. Celălalt model, care presupune integrarea civică bazată pe cetățenie, ar părea să fie străin de o asemenea virtute conflictuală. Ar părea să aibă un potențial de negociere și de colaborare, iar nu un potențial conflictual.

Așa ar fi dacă lucrurile ar putea să existe într-o formă ideală, pentru că, în realitate, nu avem un model pur de stat etnic și un model pur de stat civic, nu avem un model pur de națiune etnică și un model pur de națiune civică. În cadrul fiecărei națiuni, aceste două tipuri de integrare, aceste două criterii de integrare au coexistat. Este adevărat că în unele națiuni predomină criteriul etnic, în celelalte națiuni predomină criteriul civic. Iar acolo unde predomină criteriul etnic, de exemplu, în Germania, chiar atunci când era foarte puternic acest criteriu, cetățenia ca atare exista, deși era legată de sânge. Criteriul cetățeniei rămânea un criteriu subsidiar de integrare foarte important. Invers, în statele care au afirmat criteriul civic de integrare, cum este Franța, nu s-a putut ignora fondul etnic al națiunii. Până la urmă, când Revoluția franceză a afirmat cu tărie criteriul civic de integrare, când a afirmat cetățenia ca factor de integrare comunitară, națiunea franceză era deja formată și era formată în primul rând pe un criteriu etnic, nu pe unul civic. Legea salică în Evul Mediu francez și până la Revoluție a permis această formare etnică a națiunii franceze. Este adevărat că,

ulterior, acest criteriu civic de integrare a predominat și astăzi, de exemplu, în Franța nu sunt recunoscute minoritățile naționale. Francezii spun: „Nu avem minorități naționale, pentru că la noi sunt numai cetățeni francezi și cetățenii francezi sunt independenți de identități comunitare altele decât națiunea franceză”, ceea ce în teorie este frumos, dar întotdeauna rămâne o structură organică de integrare în oricare națiune, oricât de puternică ar fi integrarea comunitară bazată pe criteriul civic. Iar aceasta înseamnă că, în realitate, în orice națiune nu se stinge niciodată focarul potențialului conflictual. Aceasta înseamnă că în orice națiune, undeva în adâncuri, rămâne acest potențial conflictual și în anumite momente iese la iveală.

Această ambiguitate conceptuală care caracterizează națiunea și statul național – oscilația între integrarea etnică și integrarea civică – este dublată de o ambiguitate afectivă, de o ambiguitate sentimentală. Atunci când vorbim despre sentimentul de apartenență la o națiune, el se manifestă într-un fel când este vorba despre integrarea etnică și în alt fel când este vorba despre integrarea civică. Pentru a înțelege mai bine, vă voi da un exemplu. Să ne imaginăm o scenă din al Doilea Război Mondial, în care principalii beligeranți au fost germanii, pe de o parte, rușii, pe de altă parte, și americanii, pe de altă parte. Ce a animat, de exemplu, trupele Waffen-SS pe câmpul de luptă? Ele erau exponentele cele mai tipice pentru ideologia războiului german din perioada respectivă. După cum bine știți, era o ideologie a rasei. Cultura lor instituțională și de integrare națională era bazată pe ideologia de rasă. În ce credeau americanii? În Constituția lor. Dacă facem un efort de imaginație și ne situăm chiar în interiorul unei asemenea scene de luptă, este foarte greu să facem evaluări. Evaluarea morală asupra acestor tipuri de apartenență națională și de sentimente naționale este posibilă prin distanțare în timp. Istoricii pot să facă o evaluare morală. Astăzi, după multe decenii de la al Doilea Război Mondial, putem să spunem că și ideologia de clasă, și cea de rasă au fost dezastruoase, falimentare, au născut dezastru. Astăzi putem să spunem că, dimpotrivă, cultura constituțională este aceea care oferă cel mai solid fundament unei națiuni.

Spunând aceasta, mă grăbesc să fac o precizare: până la urmă, când vorbim despre o națiune și despre statul național, avem în vedere un tip de cultură: cultura care exprimă fondul națiunii. Avem apoi în vedere statul care promovează această cultură și o oficializează prin sisteme multiple. Mai întâi sistemul de educație, mass-media, propaganda și mai departe – când este vorba mai ales despre națiunile integrate etnic – apare ideea de excludere a străinilor, cei care sunt altfel decât cetățenii care împărtășesc cultura majoritară. Cum este posibil să eviți această excludere? Într-un singur fel: cultura națională trebuie disjunctă în două segmente diferite. Primul segment este cel al limbii, al tradițiilor, al literaturii, al religiei, al artei, dar tot de natură culturală este un alt segment:

cultura juridică și cultura politică. Dacă se face această disjungere, vom observa că, treptat, cultura politică și cultura juridică au vocația universalității, în timp ce religia, limba, literatura, tradițiile, cutumele au vocație particulară, locală, redusă la un grup mai restrâns sau mai larg. Atunci, această disjuncție poate să permită o relație directă între modul de organizare a națiunii, pe de o parte, și cultura care stă la baza organizării națiunii. Limba, tradițiile, obiceiurile rămân la locul lor, nu sunt abandonate, dar trebuie să își păstreze dimensiunea pur culturală; nu trebuie ca aceste elemente, care uneori accentuează separațiile identitare, să treacă în zona culturii politice și a culturii juridice și mai ales în zona instituțională construită pe cultura politică și pe cultura juridică. Ideea aceasta a apărut de mult în Europa.

Vă rog să mai faceți un efort de imaginație, să vă închipuiți că sunteți pe malurile râului Tamisa, în urmă cu câteva secole, la 10 iunie 1215, și veți vedea că între castelul Windsor, unde era reședința regelui Ioan fără de Țară, și o mică localitate, Staines, unde era tabăra baronilor rebeli ridicați împotriva regelui, între aceste două puncte, aproape la mijloc, s-au întâlnit reprezentanții baronilor cu reprezentanții regelui Ioan fără de Țară. Ce au făcut acolo? Nu au vorbit nici despre tradiții, nici despre limbă, nici despre obiceiuri, ci au vorbit despre drepturi și au negociat aceste drepturi. Mai mult decât atât, au negociat un contract, care a fost semnat cinci zile mai târziu, la 15 iunie 1215, bine cunoscut de dumneavoastră: „*Magna Charta Libertatum*”. De atunci, ideea că prin contract, prin aranjamente instituționale de natură constituțională poți să reîntemeiezi comunitatea și să diminuezi potențialul ei conflictual a început să își croiască drumul în cultura juridică și în cultura politică europeană până astăzi, când așa-numita cultură constituțională tocmai aceasta înseamnă.

Spunând că în cadrul națiunii moderne, în cadrul statului național cel mai important temei este cultura constituțională, cultura juridică, cultura politică, subliniez, pe de o parte, vocația universală a acestui tip de cultură, iar, pe de altă parte, adaptarea ei la orice tip de comunitate națională.

Astfel, trec la următoarea întrebare: pe acest temei putem refonda lumea? Putem refonda România? Știți că în gândirea utopică s-a vorbit despre republica universală. În gândirea utopică s-a conceput o republică în care toți cetățenii lumii se asociază în mod liber și formează această mare comunitate a egalității. Evident că orice gândire utopică eșuează, dar ideea asocierii libere a cetățenilor pentru a fonda o comunitate s-a mutat din planul global, din planul planetar în planul comunitar. Și care a fost cea mai potrivită comunitate pentru a permite întemeierea acestei asocieri libere de cetățeni? De peste două secole, această comunitate este națiunea. Oricât de mult a fost pusă în cauză națiunea, oricât de mult a fost contestată, s-a constatat că nici astăzi nu există alternativă comunitară

viabilă pentru a constitui corpul politic al democrației. Democrația ca tip de organizare politică are nevoie de un corp. În absența unui corp politic, nu se poate organiza democrația. Aranjamentele constituționale se fac în interiorul unei comunități preexistente. Vorbeam despre Revoluția franceză; prima Constituție a Revoluției franceze a permis fondarea unor instituții într-un cadru comunitar preexistent, care era națiunea franceză. Același lucru s-a întâmplat ulterior cu toate constituțiile, indiferent de natura lor. Democrația și, mai ales, democrația constituțională nu pot exista fără un corp politic și deocamdată în lume nu a fost inventat un alt corp politic în afara națiunii. Mai mult decât atât, când este vorba despre formule de integrare regională, cum este Uniunea Europeană, care este cea mai adâncă formă de integrare regională, încă nu se poate vorbi despre înlocuirea corpului politic care este națiunea pentru organizarea politică printr-o alternativă mai largă, deși vorbim despre o așa-numită națiune europeană. În realitate, nu există o națiune europeană. Vorbim despre cetățenia europeană, dar încă nu avem o națiune europeană. Până la urmă, gestionarea procesului de reformă a Uniunii Europene, pentru ca ea să devină competitivă în raport cu celelalte centre mari de putere ale lumii, este posibilă tot prin intermediul națiunilor și prin intermediul statelor naționale. Chiar dacă ele transferă o parte din suveranitatea lor la nivel european, rămân în continuare principalii jucători, principalii actori ai jocului politic. Aceasta înseamnă, cum spunea Pierre Manent, că, dacă nu putem inventa altceva mai bun decât națiunea, trebuie să ne întoarcem la ea.

Un gânditor care a fost mult la modă când s-a prăbușit comunismul și care mereu încearcă să fie la modă prin idei foarte îndrăznețe – este vorba despre Francis Fukuyama – a scris o carte despre construcția națiunilor și despre modul de guvernare în secolul XXI. El spune în această carte că nu avem altă șansă pentru organizarea lumii decât să refundăm națiunile. Poate că această formulă – „construcția națiunilor” – pare o formulă inginerească, dar, când vorbim despre instituții, avem nevoie de o viziune aproape inginerească. Dacă nu avem alternativă, dacă nu avem alt corp politic pentru democrația constituțională, trebuie să ne întoarcem la națiune și la statul național. Evident, nu cultivând din nou naționalismul de sumă nulă, ci, dimpotrivă, bazându-ne pe cultura politică și juridică aflată la temelia națiunii civice. Aceasta nu înseamnă că vom dizolva cu totul limba, literatura, cultura, artele ș.a.m.d. Ele se vor manifesta în continuare într-un cadru particular, într-un cadru local. Dar cultura juridică și cultura politică permit refundarea comunităților naționale și a statelor naționale, astfel încât să devină agenți de negociere și de cooperare. Să dizolvăm potențialul conflictual care există la nivelul reprezentanților de grup și să dezvoltăm potențialul lor de cooperare.

Dacă așa stau lucrurile, să mai punem o întrebare: poate România să facă acest lucru? Pentru a răspunde, trebuie să vedem care este situația națiunii române și a statului național român. Să facem din nou puțină istorie. Nu știu dacă vă place istoria, dar fără ea nu putem înțelege multe lucruri. Așa cum bine știți, națiunea română modernă s-a format în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, prin câteva procese politice, economice și sociale; după aceea, la jumătatea secolului al XIX-lea, am putut vorbi într-adevăr despre un proiect național românesc, proiectul pașoptist, care este în vigoare și astăzi. Este un proiect vechi, un proiect care a avut o dimensiune națională, o dimensiune democratică și o dimensiune de modernizare. Cum s-a ajuns la el? În „*Istoria civilizației române moderne*”, Eugen Lovinescu vorbește despre un concept care nu este doar cultural, este și unul de natură politică: sincronismul. El a utilizat acest concept nu doar pentru sincronizarea culturală între națiunile europene și ale lumii, ci și pentru a explica modul în care, prin influențe reciproce, structurile politice se propagă dincolo de granițele naționale și pătrund în alte zone. El spune că România este rezultatul unui proces de sincronizare. Apoi adaugă că, până la urmă, lumea se bazează pe două procese foarte simple: invenția și imitația. Dacă nu poți inventa ceva de unul singur, nu este o rușine să imiți ceea ce au făcut alții foarte buni; când nu ai inventat tu însuși forme politice și structuri politice în care libertatea poate să se dezvolte, nu este nicio rușine să le împrumuți de la alții. Pentru că, dacă nu faci astfel, riști să pieri. Ceea ce au făcut românii în secolul al XVIII-lea și în secolul al XIX-lea a fost să aleagă între a pieri sau a se adapta, între a pieri sau a se moderniza, între a păstra forme tradiționale de organizare politică sau a împrumuta formele de organizare politică occidentală.

Un alt gânditor la care țin foarte mult, profesorul Neagu Djuvara, în două cărți pe care poate că le-ați citit sau, dacă nu, vi le recomand cu plăcere – „*Civilizații și tipare istorice*” și „*Între Orient și Occident*” –, vorbește despre un proces asemănător sincronismului (până la urmă este cam același lucru) și pe care îl desemnează prin termenul de „aculturație”. El spune că Țările Române, în a doua parte a secolului al XVIII-lea, prima parte a secolului al XIX-lea, au cunoscut un asemenea proces de aculturație, adică un proces prin care au fost împrumutate forme culturale, dar și forme politice și juridice din Occident. Acestea au fost însușite, internalizate și pe temeiul lor s-a construit națiunea română modernă. De exemplu, după un război de șase ani între Rusia și Turcia, în partea a doua a secolului al XVIII-lea, în anul 1774, s-a încheiat Pacea de la Kuciuk-Kainargi. Am zărit aici un important istoric și mă gândesc că va dori să îmi reamintească de ce a fost importantă pentru Țările Române această Pace de la Kuciuk-Kainargi. Până atunci, regimul juridic al Țărilor Române, Valahia și Moldova, chiar dacă fusese mult știrbit în perioada fanariotă, păstra încă ideea de autonomie. Erau două elemente: autonomia internă, dependența externă. Ei bine, după Pacea de la

Kuciuk-Kainargi, s-a făcut prima breșă în ideea de dependență externă. S-a făcut prima breșă în monopolul otoman de reprezentare a Țărilor Române pe plan internațional. În ce a constat breșa? În tratat s-a prevăzut că, atunci când era știrbită autonomia internă, ambasadorul rus la Constantinopol putea să intervină pe lângă sultan pentru a obține reparațiile necesare. Ulterior, această breșă a fost lărgită. Așa cum bine știți, după Războiul Crimeii, din fericire, nu doar Rusia a avut această prerogativă. Puterile suverane, puterile garante au avut prerogativa de a interveni în relația dintre Țările Române și Poartă atunci când era încălcată autonomia și, după aceea, treptat, s-a deschis drumul către unire, către independență, către regatul de după Războiul de Independență și către fondarea adevărată a statului național român și, în prima parte a secolului XX, către reîntregirea țării în granițele ei etnice, după Primul Război Mondial.

Toate aceste etape istorice, dragii mei, au fost înfăptuite de oameni ca dumneavoastră. Diferența era că nu aveau Internet, aveau cal, uneori diligență, călătoreau de la București la Iași câteva săptămâni, își scriau, erau exilați, mai veneau în țară, unii mureau în străinătate, dar niciunul dintre ei nu uita că există un proiect românesc – proiectul pașoptist –, care presupunea consolidarea națiunii române, crearea statului național unitar, democratizarea României și modernizarea ei. Mă gândesc că, dacă ei puteau să facă asta cu diligența, cu calul, uneori chiar pe jos, cu pasul, dumneavoastră ați putea să fiți mult mai activi, având mijloacele de comunicare de astăzi.

Revin la această perioadă de fondare a națiunii române și a statului român. Împrumutarea formelor occidentale nu a fost scutită de critică, dragii mei, și, cum bine știți, unul dintre cei mai renumiți critici a fost Titu Maiorescu. Vreau să fac o reparație necesară pentru Titu Maiorescu, pentru că el este privit ca autorul criticii formelor fără fond. El a spus – și s-a reținut aceasta – că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea am împrumutat prea repede tiparele civilizației occidentale, iar tiparele au fost unele fără fond, forme fără fond. S-a tras de aici concluzia că el a fost un adversar al acestor tipare. Nimic mai fals. Titu Maiorescu a fost un om modern, nu a fost un autohtonist. El este unul dintre fondatorii curentului modernității în România și, după cum bine știți, timp de mai bine de un secol și chiar și până astăzi, se confruntă două mari curente în România: curentul modernității și curentul autohtonist. Mai fac o precizare: curentul autohtonist nu este un curent al trecutului, el este un curent al modernității. Paradoxul este că și modernitatea, și autohtonismul sunt împreună curente ale modernității. Ele sunt în miezul modernității României. Dezbaterea aceasta, tensiunea aceasta între cele două curente a însoțit mereu istoria României de două secole, iar uneori mai este prezentă și astăzi. Sper să se schimbe din ce în ce mai mult dezbaterea, pentru că opțiunea pe care am luat-o este deja fermă în favoarea Europei, suntem parte în Uniunea Europeană, suntem parte în NATO, nu mai putem repune în

discuție mereu această apartenență. Balansul istoric al României între Orient și Occident despre care vorbea Neagu Djuvara s-a încheiat în momentul în care am optat pentru Uniunea Europeană și pentru NATO. Restul sunt discuții de... șuetă. Care este reparația pe care vreau să i-o aduc lui Titu Maiorescu? El nu a fost împotriva acestor tipare. Ce a spus el este următorul lucru, dragii mei, și dacă citiți cu atenție un eseu al lui, „*Direcția nouă în poezia și proza română*” (deși titlul se referă la literatură, în realitate are a face și cu politica), veți regăsi acest fragment, care este foarte interesant și care spune așa: „Timpul dezvoltării ne este luat și tema mare este de a-l înlocui prin dublă energie. Tot ce este astăzi formă goală în mișcarea noastră publică trebuie prefăcut într-o realitate simțită și, fiindcă am introdus un grad înalt din viața din afară a statelor europene, trebuie să înălțăm poporul nostru din toate puterile până la înțelegerea aceluia grad, pentru a avea o organizare politică potrivită cu el”.

Așadar, dragii mei, Titu Maiorescu nu a fost împotriva acestor tipare. Ce a spus el este foarte simplu: să umplem cât mai repede de conținut aceste forme, să le facem ca ele să devină puternice prin conținutul pe care îl dobândesc. Același lucru îl spunea, de altfel, și Lovinescu în „*Istoria civilizației române moderne*”, pentru că el vorbea despre două etape ale sincronismului: o primă etapă în care au fost împrumutate tiparele occidentale, a doua etapă în care spiritul critic trebuie să lucreze. Dacă în prima etapă acest împrumut s-a făcut fără spiritul lui, fără discernământ – am împrumutat în masă tiparele occidentale –, trebuie să înceapă să lucreze spiritul critic, pentru ca, atunci când ele se umplu de conținut, să reușim să facem ca aceste forme să nu mai sune a gol. Dar, deși au trecut două secole de când vorbim despre națiunea română și despre fondarea ei, precum și despre statul național românesc, încă pe alocuri mai sună a gol câte una dintre aceste forme, câte unul dintre aceste tipare occidentale. Avem mult loc de umplut în continuare și, de fapt, acesta este motivul pentru care se pune problema unei refondări comunitare și în România, întrucât am crezut că, intrând în Uniunea Europeană și în NATO, am rezolvat toate problemele. În realitate, am încheiat o etapă istorică și am intrat într-o alta cu mult mai multe și mai dificile probleme, de ordin economic și de ordin instituțional. În interiorul Uniunii există o competiție foarte acerbă. Problema este ce loc vrem să ocupăm în Uniune: vrem să fim doar piață de desfacere pentru alții sau vrem ca prin creația noastră, prin inventivitatea noastră să participăm la schimbul de valori din cadrul Uniunii? Mai departe, se va pune problema reformării acestei Uniuni. Vrem să fim spectatorii acestui proces de reformare sau vrem să fim actorii lui? Este ușor să fim spectatori; este greu să fim actori. Ca să fim actorii procesului de reformă din Uniunea Europeană, trebuie să fim un stat puternic, trebuie să fim o națiune puternică. Departe de a spune că a trecut vremea statului național și a națiunii, afirm că avem nevoie de o Românie puternică, pentru ca împreună,

noi, românii, să putem juca un rol în Uniunea Europeană. Și este nevoie de o puternică Uniune Europeană, pentru că astăzi competiția, în condițiile statului virtual, în condițiile celui de-al treilea val de globalizare, nu mai este o competiție doar între state naționale, deși ele rămân în continuare principalii jucători, este o competiție între centre de putere, este o competiție între civilizații. Dacă civilizația occidentală vrea să își păstreze continuitatea, este nevoie de o regândire instituțională a Europei în întregul ei. Este nevoie de o regândire instituțională a Alianței Nord-Atlantice. Dacă vrem să rezistăm Chinei, dacă vrem să rezistăm țărilor din grupul Brazilia, Rusia, India, singura șansă este ca Europa, în primul rând, și, după aceea, Alianța Nord-Atlantică să se consolideze, iar în cadrul acestor alianțe România să fie puternică, să fie un actor puternic. Cum putem face aceasta? Cum putem refonda România? Reîntorcându-ne nu la proiectul pașoptist, ci la ce este esențial în proiectul pașoptist. Proiectul pașoptist este un proiect vechi, el a fost foarte bun până în momentul în care am intrat în Uniunea Europeană. Și-a epuizat resursele. Numai că, dacă în urmă cu un veac și jumătate pașoptiștii au putut gândi un proiect pentru un secol și jumătate, la finele căruia avem o națiune și un stat național, la finele căruia suntem integrați în Europa, este momentul ca generația dumneavoastră să regândească un nou proiect național care să dea forță României de mâine. Care este elementul cel mai important? Sunt importante și literatura, și tradițiile, și obiceiurile, și limba română – mai ales limba română este foarte importantă –, dar, ca să fim puternici, avem nevoie de cultură juridică și de cultură politică. Cel mai important spațiu este spațiul constituțional și juridic. Instituțiile dintr-o țară se clădesc în acest spațiu constituțional și juridic. Ele au ca temelie cultura constituțională și cultura juridică. Aceasta înseamnă că avem nevoie de slujitori. Fiecare meserie juridică face parte din această echipă uriașă de reconstrucție a spațiului juridic românesc. Este adevărat că sunt importanți și miniștrii, și parlamentarii, dar sunt importanți și profesorii de la facultățile de drept. Sunt importanți și cercetătorii, sunt importanți și cei care scriu, sunt importanți și cei care comentează, sunt importanți și cei care publică sau care editează cărți. Toți împreună suntem constructorii acestui spațiu constituțional și juridic.

După cum știe domnul Decan, pentru că i-am povestit mai demult, atunci când am fost prima dată în America, în anul 1991, călătorind de-a lungul și de-a latul ei, am descoperit ceva foarte interesant. Am stat de vorbă cu oameni aparținând celor mai ciudate religii, secte și mă și întrebam cum este posibil ca, într-o asemenea diviziune religioasă și etnică – pentru că erau oameni din toate etniile posibile –, să existe unitatea. Răspunsul l-am aflat de la toți cei cu care am discutat. Pe toți îi unea Constituția americană. Fiecare american serios era un „preot” al Constituției țării sale. Este adevărat că este și o Constituție

care merită, dar, dragii mei, nimic nu vă împiedică pe dumneavoastră să faceți în viitor una mai bună, iar eu sper că veți reuși să o faceți.

Cred că acum puteți înțelege mai bine de ce la început am afirmat că patria este ceea ce nu se vede, dar se simte în tot ceea ce se vede între granițele unei țări; de ce am spus că patria este cetatea invizibilă pe care se clădește cetatea vizibilă. Patria este în primul rând patria constituțională și juridică. Ea nu se vede, dar pe acest temei se clădesc instituțiile unei țări. Ele creează spațiul de libertate, de responsabilitate, de siguranță, de dreptate și de bunățate. Spunând aceasta, vreau să vă reamintesc, dragii mei, ce a spus Sfântul Paul în scrisoarea adresată evreilor. Există un capitol acolo despre credință și Sfântul Paul definește credința în termenii pe care, după aceea, Bartolomeu Anania i-a tradus într-o foarte frumoasă limbă românească. În această expresie dată de Bartolomeu Anania, Sfântul Paul se aude în felul următor: „Credința este ființarea lucrurilor nădăjduite și vederea celor nevăzute”. Tot astfel este și patria constituțională. Pentru a o putea construi, dragii mei, niciun efort nu este inutil. Este nevoie de muncă pentru asta, dar munca, până la urmă, are o răsplată.

Știu de mult că munca este răsplătită. Dar mi-am dat seama de lucrul acesta cel mai bine în anul 1994 când, vizitând Roma pentru prima dată și intrând la Vatican, am mers și am văzut Capela Sixtină. Dacă nu ați văzut-o, să nu pregetați să o vedeți. Dacă nu ați văzut pe viu, cel puțin ați văzut în reproduceri picturile din Capela Sixtină. Cum intri acolo, primul lucru care îți răpește atenția este bolta, pe care se vede Geneza. Dar, după ce îți revii, al doilea lucru care îți sare în ochi este, pe zidul din partea dreaptă, Judecata de Apoi. Și, dacă vă uitați cu atenție la Judecata de Apoi, dragii mei, veți vedea că la mijlocul zidului, între registrul Raiului și registrul Iadului, acolo unde sfinții îi aleg pe cei păcătoși de cei virtuoși sau invers, acolo se află un desen foarte ciudat, la început indistinct. Privindu-l însă cu atenție, începi să îl zărești cu adevărat. Cineva ține în mână, de păr, un personaj. Se vede numai expresia feței, iar sub cap se vede pielea aceluia personaj, ca un sac, ca un sac golit. Dacă privești cu atenție chipul, recunoști trăsăturile lui Michelangelo. Oficial, acea reprezentare este a Sfântului Bartolomeu, al cărui martiriu a fost tocmai acesta, jupuirea de viu. Dar, în loc să fie capul Sfântului Bartolomeu, este capul lui Michelangelo. M-am gândit: de ce oare artistul a vrut să facă un asemenea autoportret? Răspunsul pe care mi l-am dat este următorul: pentru că, după ce a pictat Capela Sixtină, a rămas gol ca un sac, s-a golit cu totul de el însuși. Dar, dincolo de această tristețe a golirii de sine însuși, în jurul lui era întreaga pictură din Capela Sixtină, pe care a dăruit-o tuturor oamenilor din lume. Până la urmă, cei care construiesc în lumea invizibilă fac cele mai rezistente lucruri. Dacă vă invit să construiți patria invizibilă a României, vă invit să faceți cel mai rezistent lucru.

Închei această poate prea lungă expunere cu o lectură. Pentru că vorbeam despre sentimentul de apartenență, dragii mei, într-adevăr patria nu este posibilă fără patriotism. Despre ce fel de patriotism vorbim? Vorbim despre patriotismul constituțional. Această sintagmă a apărut în Germania după al Doilea Război Mondial, ca o reacție față de excesele Germaniei din timpul războiului și de dinainte de acesta. Reconstrucția postbelică a Germaniei, între altele, a acreditat și această sintagmă de patriotism constituțional. Fenomenul nu este nou, sentimentul nu este nou; toată America, așa cum spuneam mai devreme, este clădită pe această idee de patriotism constituțional. Și sentimentul este mult mai vechi. Dacă mai facem puțină istorie și vă întoarceți la Roma, în perioada Republicii, vă reamintiți numeroase exemple în care cetățenii romani, luptând pentru apărarea Romei, de fapt, luptau pentru apărarea organizării politice a Romei și pentru apărarea celor XII Table. Luptau pentru patria lor constituțională și juridică, ce era patria libertății. Avem nevoie de un asemenea sentiment.

Este patriotismul un sentiment care să poată fi redat în poezie? Tot Titu Maiorescu spunea la un moment dat că patriotismul nu este pentru poezie, pentru că este prea apropiat de politică. După ce l-a citit pe [Octavian] Goga, cu câțiva ani înainte de a muri, și-a dat seama că, de fapt, și patriotismul este un sentiment care poate fi exploatat în poezie. Nu vă citesc o poezie de Goga, dragii mei. Vă citesc o poezie de Ștefan Augustin Doinaș, al cărei titlu s-ar putea să nu vă placă, pentru că vă poate aminti de alte vremuri. Poezia se cheamă, simplu, „*Odă*”:

„Mărire ție, Patrie ascunsă!

O, ce văpăi spumindu-se-n secret

Sau ce delir în marmură și frunză

34 Dau frumuseții tale trup concret.

Ce ani de vis, de clipe fulgurate

Îți scriu destinul în eternitate!

Departa-ai fost un timp vederii noastre

Tu, dimineață fără de sfârșit!

Doar luptătorii printre lănci albastre,

Zărindu-te o clipă, au orbit

Și s-au topit apoi în adevărul

Al cărui chip l-au încrustat cu fierul.

Mărire ție, chip sculptat cu jale

Pe dinăuntru, în azur și plumb!
Cu hohote de piatră și metale,
Cu stropi de vin, cu floare de porumb,
Cu laur tânăr cățarat pe ziduri
Se șterge astăzi fața ta de riduri.
Tu, flacăra năprasnică și pură!
Numai tăcerea, muzica din gând
Ne-apropie de tine-ntr-o măsură,
Dar vai! atât de-ncet și șchiopătând!
Făptura noastră slabă se-nspăimântă
De-ntrecerea cu zeii ca de trântă.
Mărire ție, umbră și cântare
A unei păsări ce clocește-n Rai!
Cât timp lipsește soarele din zare
Și numai luna tremură pe plai,
Femeile născând în așternuturi
Au frumusețea ta de la-nceputuri.
Înalță-te tu, clopot ars de brume!
Un dangăt vast în care dorm eroi,
Cu vulturi s-azvârlească peste lume,
Să cânte-n flori ca un extatic roi!
Râvnită azi, să se-mplinească mâine
Această formă dulce ca o pâine”.

Înainte de a pune întrebări, vreau să vă spun că patriotismul, dragii mei, mai înseamnă un lucru foarte simplu: să ții la comunitățile profesionale din care faci parte. Facultatea de Drept este o comunitate profesională. Gândiți-vă că această clădire, care se vede, nu ar fi existat dacă profesorii din perioada interbelică, studenții din perioada interbelică nu aveau în sufletul lor imaginea ideală a acestei clădiri. Cetatea vizibilă este clădită pe cetatea invizibilă din sufletul profesorilor și studenților acestei Facultăți. Iar astăzi îl au pe Decanul nostru, pentru că a avut sufletul, puterea, rezistența și neoboseala să găsească resursele

pentru a restaura aripa dreaptă a Facultății. Și gândiți-vă că, dacă în urmă cu 80-90 de ani a fost posibil ca profesorii și studenții să ridice această clădire, este o rușine ca noi, astăzi, să nu fim în stare să o păstrăm. Este o dovadă simplă de patriotism. Dacă se dărâmă, nu suntem patrioți. Dacă ea va continua să existe, înseamnă că suntem patrioți.

Vă mulțumesc!

Public:

Dacă îmi iertați și mie o scurtă incursiune istorică, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, pe continentul american a avut loc o aparentă schimbare a înțelesului cuvântului „patriot”. De unde înainte însemna o loialitate față de Anglia, față de Coroana engleză, în timp a dobândit înțelesul de loialitate, de fapt, față de principiile din spatele acelei Coroane engleze, principiile „*Magna Charta*”, cum ați spus și dumneavoastră, care au fost treptat încălcate de către rege. Adoptând „*Declarația de Independență*”, ei au înaintat regelui niște nemulțumiri, printre care încălcarea drepturilor lor (mai ales de proprietate), încălcarea libertăților lor (mai ales de conștiință), precum și nereprezentarea la nivelul legislativului, în Parlamentul englez. Englezii spuneau că există o reprezentare virtuală, însă americanii au respins acest lucru. Adoptând 11 ani mai târziu Constituția, au pus la bază exact aceste principii: protecția dreptului de proprietate într-o asemenea măsură, încât impozitul pe proprietate era considerat ilegal, neconstituțional, libertatea conștiinței, care a dat Americii acele secte bogate despre care ați povestit, și o reprezentare directă în Parlamentul american, în Congres. Două secole mai târziu, în Uniunea Europeană are loc o inversiune a acelor principii.

Valeriu Stoica:

Sau o perversiune?

Public:

Sau o perversiune. Reprezentarea nu mai este directă. Din contră, se spune că este o reprezentare virtuală. Drepturile de proprietate de mult nu mai sunt garantate în aceeași măsură precum erau la începuturile Republicii americane. Iar libertatea de conștiință, din fericire, cu mici repausuri în regimul totalitar în România, a supraviețuit. Ceea ce vreau să întreb este următorul lucru: nu poate avea loc o dezvoltare a statului-națiune român – și prin dezvoltare într-un stat-națiune român puternic trebuie să avem o națiune puternică mai ales, iar națiunea este nu un colectiv sau o entitate diferită prin indivizii care o compun –, nu putem

avea o astfel de dezvoltare în afara Uniunii Europene, în afara unui sistem de hegemonie, de supunere a unora în fața altora?

Valeriu Stoica:

Tulburătoare întrebare. Ca să răspund la ea, îngăduiți-mi mai întâi să fac două precizări prealabile.

Prima precizare: ați evocat începuturile statului independent american. În fond, rebeliunea împotriva Angliei a pornit tocmai de la ideea că Anglia nu respecta drepturile pe care ar fi trebuit să le respecte. De fapt, nu respecta un drept care se născuse în Anglia chiar cu ocazia „*Magna Charta Libertatum*”. Dacă citim acest document, nu vom găsi acest drept despre care vreau să vă vorbesc și care este bine cunoscut. Dacă citim documentul, găsim tot felul de referiri la libertatea persoanei, garantarea proprietății, la dreptul de a fi judecat. Dacă luăm aproape toate drepturile din sistemele moderne de constituții sau din declarațiile universale ale drepturilor omului, aproape că le găsim originea în „*Magna Charta*”. Totuși, ea este importantă nu pentru aceste drepturi – care sunt evident fundamentale pentru sistemul modern –, ci pentru un anumit drept mai mult decât oricare, pentru că, prin ea însăși, „*Magna Charta*” spune un lucru care a căpătat expresia foarte simplă în engleză – „*rule of law*”. Nu regele guvernează, nu cei care conduc guvernează, nu guvernanții guvernează. Ei, în realitate, sunt slujitori – toți cei care guvernează sunt slujitorii cetățenilor. *Rule of law* asta înseamnă. Nimeni nu este mai presus de lege, dar această formulă încă nu spune ce trebuie. Ceea ce trebuie să spunem *in terminis* este că legea este cea care guvernează, iar legii i se supun toți. Vă amintesc ceea ce spunea primul liberal conservator din istorie, Cicero: „Judecătorii sunt interpreții legilor, magistrații sunt cei care fac legile, dar suntem cu toții supuși legilor, ca să fim liberi”. Așadar, ca să fim liberi, avem nevoie de guvernarea legii. Ceea ce au descoperit englezii pe malurile Tamisei Cicero știa cu mult înainte. Partea proastă este că, din când în când, cei care guvernează uită acest lucru. Regele Angliei a uitat când i-a suprainpozitat pe americani – pentru că de aici a pornit totul, de la suprainpozitare –, a uitat că se garantase prin „*Magna Charta*” că nu se stabilesc impozite fără acordul celor impozitați, că este nevoie de acordul lor pentru a fi impozitați, nu doar de o consultare. Până la urmă, nu cel care guvernează stabilește impozitele, cei care sunt guvernați stabilesc impozitele pe care vor să le plătească pentru a susține structura care este în folosul lor, care este în slujba lor. Altfel spus, eu stabilesc cu cât îl plătesc pe cel care mă slujește. Dacă închei un contract de prestare de servicii, negociez prețul cu cel cu care închei contractul și, dacă îmi convine cu cât să îl plătesc, îl închei, dacă nu îmi convine, nu îl plătesc. Guvernării uită acest lucru, că, de fapt, contribuabilii ar trebui să fie stăpânii jocului, nu cei care sunt

întreținuți din bugetul statului. Din păcate, în Europa, în România, în lume, cei care administrează bugetele se cred proprietarii acestora și consecințele le știți.

A doua precizare: aveți foarte multă dreptate. Nu există națiuni puternice fără cetățeni puternici. Numai dacă sunt puternici cetățenii, națiunile sunt puternice. Dacă spuneam mai devreme că, în înțeles civic, națiunea este asocierea liberă a cetățenilor, voiam să spun că, dacă avem părți contractante puternice, contractul este puternic, înseamnă că cei care negociază au forță. Dacă nu au forță, contractul este slab. Cu cât sunt mai puternici cetățenii, cu atât este mai puternică națiunea și, invers, cu cât sunt mai slabi, cu atât mai slabă este națiunea. Din păcate, în România nu avem încă o puternică, solidă cultură politică, nu avem foarte puternici cetățeni și aceasta face ca națiunea în ansamblul ei și statul român să nu aibă foarte multă forță.

Dumneavoastră ați pus o întrebare tulburătoare: se poate și fără Uniunea Europeană? Dragii mei, nu se poate. Ar fi ideal să se poată. Dacă am fi în condițiile ideale ale republicii universale despre care vorbeam mai devreme, nu am avea nevoie nici de stat, nici de Europa, nici de nimeni. Din păcate, natura umană este și ea ambiguă și ambiguitatea funciară a naturii umane este că omul poate să facă în egală măsură cel mai mare bine și cel mai mare rău. Istoria dovedește că, uneori, același om poate să facă cel mai mare bine și cel mai mare rău. Alteori, oameni diferiți, unii fac bine, alții fac rău, și binele, și răul sunt în fiecare dintre noi. Problema este ce cenzură interioară avem pentru a inhiba răul din noi și pentru a scoate la iveală binele. Avem o cenzură religioasă. Din păcate, religiile au slăbit în lumea de astăzi și regret lucrul acesta. Avem nevoie de credințe puternice, în primul rând de credințe religioase. Avem nevoie să credem în Dumnezeu dacă vrem să oprim răul din noi. Dar, pentru că sunt slabe cenzurile religioase, au fost inventate cenzurile morale. Și ele s-au fragilizat foarte mult. John Locke, unul dintre cei mai mari gânditori politici, spune că, tocmai pentru că omul are ambiguitate morală, singura cale este să nu ne bazăm pe el. Dacă vrem să fim siguri că nu ne face rău, să nu ne bazăm pe el, să nu ne bazăm pe om. Trebuie să construim o rețea instituțională care să cenzureze producerea răului în societate. Democrația constituțională este aranjamentul, este tipul de distribuire a puterii într-o societate în așa fel încât puterea să nu se acumuleze și să nu facă rău.

Așadar, nu putem trăi fără stat național. Dar nu putem trăi nici fără Europa, pentru că, din păcate, așa cum spuneam mai devreme, bătălia nu se mai dă între state naționale, se dă între centre de putere economică regionale. În această confruntare, în joc nu este doar identitatea noastră ca români, este în joc identitatea civilizației occidentale. Se spune că această civilizație a fost imperialistă. Nimic mai neadevărat. În realitate, au fost împrumutate tiparele

civilizației occidentale mai de către toată lumea. Inclusiv noi, românii, le-am împrumutat. Le-au împrumutat și alții. Problema este că nu trebuie să împrumuți doar tiparele. Cum spunea Titu Maiorescu, trebuie să dai fondul acestor tipare, în concordanță cu ele. Trebuie să ai și cultura politică, și cultura juridică adecvate acestor tipare. Din păcate, în lume s-au împrumutat tiparele, dar fără cultura juridică și fără cultura politică adecvate. Până la urmă, și comunismul a fost croit pe tipare occidentale ca formă de organizare. A avut Parlament, a avut tot ce presupunea o democrație. Nu a funcționat, pentru că nu și-a însușit și cultura politică și cultura juridică specifice civilizației occidentale.

Așadar, miza, dragii mei, este astăzi să păstrăm acest tip de civilizație, nu să păstrăm Occidentul. Să păstrăm acest tip de civilizație, pentru că el ne permite libertatea, el este spațiul juridic și constituțional care ne permite libertatea. Până la urmă, nu contează că este promovată de chinezi, de americani, de indieni, nu mă interesează cine susține aceste valori. Important este să le susțină. Mă tem de cei care vor să le distrugă. Problema este că, fără solidaritate regională, fără solidaritate între Europa și America, riscul este foarte mare. Știu că se vorbește, într-o concepție liberală sau chiar libertariană, despre dizolvarea tuturor structurilor statale și cu atât mai mult se vorbește în Europa despre birocrăția europeană, despre cei care dictează de la Bruxelles, „dictatorii de la Bruxelles” ș.a.m.d. Cred că răspunsul nu trebuie să fie dizolvarea acestor structuri, este un proces istoric costisitor cel care s-a întâmplat până acum și ar fi mai costisitor să demolăm aceste structuri, iar ce punem în locul lor nu se știe. Așa cum mai devreme spuneam că nu avem alternativă la națiune și la statul național, spun că deocamdată nu avem alternativă la Uniunea Europeană.

Problema este alta, răspunsul este altul. Așa cum vrem să refondăm națiunea și statul național, avem nevoie să refondăm Uniunea Europeană, pentru că, în primul rând, are un deficit de democrație. În al doilea rând, pentru că s-a creat o ruptură între structurile birocratice ale Uniunii Europene și cetățenii Uniunii Europene. S-a creat o ruptură între birocrăția europeană și statele naționale. Este nevoie, pe de o parte, de o refacere a legăturii dintre cetățeni și fiecare stat național; după aceea, este nevoie de o refacere a legăturii dintre cetățenii europeni și structurile europene. Avem nevoie de un efort de refondare, de regândire și la nivel european. De aceea spuneam că trebuie să fim puternici, ca să participăm la acest proces de restructurare care se va produce; el a început și va fi inevitabil, pentru că este limpede că, în structura actuală, Uniunea Europeană nu este eficientă, dar alternativă la ea nu avem.

Public:

Spuneți că este necesar să avem un stat și o națiune puternice. Voiam să vă întreb: considerați că o etapă necesară pe acest drum este refacerea unității naționale prin unirea României cu Republica Moldova?

Valeriu Stoica:

Dacă am spus mai devreme că pentru mine ceea ce este important este ceea ce ne unește în spațiul constituțional și juridic, fără îndoială că m-aș bucura ca și Moldova să facă parte din aceeași sferă constituțională și juridică din care face parte România. Este un deziderat. Mi se pare firesc și nu cred că este nimic nepotrivit să ni-l asumăm. Problema este cum facem? Cred că singura cale posibilă în momentul de față este să încercăm să integrăm Moldova în Uniunea Europeană; este o primă etapă necesară, obligatorie, dacă vrem ca în viitor să mergem mai departe la pasul doi. Până când Moldova nu se va integra în Europa, acest deziderat va rămâne încă un proiect în inimile noastre.

Public:

Ați spus că omul are în el și posibilitatea de a face bine, și posibilitatea de a face rău, ceea ce mi-a amintit de ceva ce a zis [Thomas] Jefferson când a devenit președinte. A întreb: „Oare am găsit îngeri care să ne guverneze?”. Apelând, în acest sens, tot la ceva ce ne-a rămas de la Cicero, el observa că legea nu este ceva ce poate fi gândit sau edictat de un individ ori de o uniune de indivizi, un comitet de indivizi, ci este ceva ce se dezvoltă în mod social, în mod spontan, la nivelul relațiilor interumane. Întrebarea mea este juridică: ar putea exista o schimbare de paradigmă, o schimbare de direcție în sistemul de drept românesc, pentru a-l conduce spre un astfel de sistem de dezvoltare a normelor legale nu pe cale centralizată, a Parlamentului, ci pe cale descentralizată, asemenea unui sistem, poate, de *common law*?

Valeriu Stoica:

Vă răspund tot cu o precizare introductivă stârnită de modul în care ați pus întrebarea. Ați vorbit despre Jefferson și, dacă am evocat Constituția americană și spuneam că ar fi bine să o avem, nu o vom avea decât dacă vom avea părinți fondatori ca Jefferson. Nu am avut, din păcate, părinți fondatori ca Jefferson și nici ca toți cei care au semnat „*Declarația de Independență*” și, după aceea, toți cei care au gândit textele Constituției americane. Dar, răspunzând la întrebarea dumneavoastră, îi fac plăcere doamnei Simona Gherghina și evoc un autor

foarte drag domniei sale, [Friedrich] Hayek. Nu greșesc, vă este foarte drag, doamnă Gherghina?

Simona Gherghina:

Eu voiam să îi recomand...

Valeriu Stoica:

Să citească Hayek, nu?

Simona Gherghina:

Înainte de Hayek cred că ar fi bine să citească Robert Nozick, „*Anarhie, stat și utopie*”. Cred că i-ar răspunde la întrebare.

Valeriu Stoica:

Da, dar Hayek este unul dintre cei care, fără să fie jurist, a înțeles foarte bine dreptul. Cred că este unul dintre cei mai subtili cunoscători ai esenței dreptului. Și el reia o idee veche, dinainte de Jefferson, din Evul Mediu, din Antichitate, și anume că legile nu le fac legiuitorii, legiuitorii doar sancționează legile. Legile le fac popoarele. Ele trebuie să izvorască din înțelepciunea popoarelor și această înțelepciune nu produce peste noapte – te duci și faci legi. Este nevoie de timp pentru a face legi bune. Înțelepciunea popoarelor produce legi în secole sau în milenii. De aceea, când vorbim, de exemplu, despre Constituție, nu inventăm noi regulile constituționale ale democrației, nu inventăm noi democrația constituțională. Aceste reguli au fost inventate demult și, după aceea, puse în lucru și secole întregi au fost verificate. Este motivul pentru care trebuie să ai o Constituție care să reunească aceste reguli ce au fost elaborate de înțelepciunea lumii democratice.

Din păcate, și în România, și la nivel european, există o emisie legislativă neîntreruptă. Este un fel de diaree legislativă. Aceasta nu poate să ducă la ceva bun și nici nu duce. Nu mai înțelege nimeni nimic. Mie îmi este foarte greu când scriu un articol să mă raportez la textul de lege corect, pentru că este de așa de multe ori modificat, încât îmi este greu să îl găsesc pe ultimul. În orice caz, pierd vreme îndelungată până îl găsesc pe ultimul și fac eforturi, inutile zic eu, pentru a căuta ceva ce nu ar trebui să caut. Ar trebui să avem legi simple, reguli simple, dar îmi este teamă că suntem departe de drumul acesta.

Public:

Voiam să întreb dacă este tineretul român unul patriot.

Valeriu Stoica:

Să știți, dragul meu, dragii mei, că patriotismul nu se dă, ci se creează. Veți fi patrioți dacă veți face ceea ce cred eu că trebuie să facă patrioții: să participați la construcția acestui spațiu constituțional și juridic în România. Să știți că patrioții nu sunt cei care sunt martiri. Nu avem nevoie de martiri. Astăzi faptele de eroism sunt foarte simple, cine învață bine pentru examen este un erou, cine face cât mai multe asemenea fapte sporește patriotismul din România. A fi patriot astăzi înseamnă a îți face lucrul bine. Patrioții sunt cei care au cultul lucrului bine făcut. Cei care se bat cu pumnii în piept, care țipă, care strigă, care latră, aceștia nu sunt patrioți. Omul care stă cuminte, meseriașul care repară bine robinetul, acela este patriot. Aceia care nu îl repară bine nu sunt patrioți.

Public:

De ce credeți că tinerii din România de astăzi nu mai sunt la fel de patrioți ca bunicii noștri?

Valeriu Stoica:

Dragii mei, să nu credeți că toți bunicii noștri au fost patrioți. Și patriotismul este o vocație. Dacă citiți cărți de memorii – și sunt destule –, dacă începeți, de exemplu, cu memoriile lui [Constantin] Argetoianu, ce veți găsi acolo! Să vă relatez numai un episod de patriotism: în timpul Primului Război Mondial, când Guvernul României era retras la Iași, viceprim-ministru era Take Ionescu. Acesta, când era tensiunea mai mare, nu a găsit ceva mai bun decât să fugă până la Odessa, unde îi era iubita. Mai mult decât atât, cam trei sferturi dintre parlamentari, când s-a pus problema să se adopte Legea privind naționalizarea pământului și exproprierea pentru împroprietărirea țăranilor și Legea privind votul universal – pentru că ele s-au aprobat inițial chiar în Parlament la Iași –, a trebuit să fie adunați de pe la Odessa cu arcanul. Nu erau chiar așa de patrioți cu toții, dar în momente-limită să știți că românii își regăsesc patriotismul. Partea proastă este că este pe ultima sută de metri și este prea târziu.

Simona Gherghina:

Și Petru P. Carp a spus că avem atâta noroc, că nu mai avem nevoie de politicieni...

Valeriu Stoica:

Dragii mei, P.P. Carp a fost un foarte mare patriot – dovadă că, deși el a fost germanofil și până în ultima clipă a rămas germanofil, și-a trimis doi copii pe front și au murit amândoi. Doi băieți ai lui au murit pe front în Primul Război Mondial, pentru a lupta pentru o cauză în care P.P. Carp nu credea, dar care era cauza României, era cauza țării lui. Sunt și asemenea patrioți!

Flavius Antoniu Baias:

Dați-mi voie, domnule Profesor, să închei eu, dacă dumneavoastră nu mai vreți să spuneți ceva. Vreau să vă mulțumesc, sunt convins că cel puțin cei care au fost aici, în amfiteatru, nu își vor mai pune problema dacă este sau nu rușinos să fii patriot astăzi. Dați-mi voie să le mulțumesc și celor care au fost sufletul acestei inițiative și al organizării de astăzi, studenții Facultății de Drept, pentru că, dacă ei nu ar fi fost, repet deja ce am spus și data trecută, ați fi avut prilejul să vorbiți în fața unei săli goale...

“Cum să devii avocat?”

23.05.2013

18:00

Facultatea de Drept și Asociația Studenților în Drept (ASD) vă invită la o nouă întâlnire din seria

Șuțelor culturale la Facultatea de Drept

împreună cu domnul avocat

Călin-Andrei Zamfirescu

în sala
“Constantin Stoicescu”

Pentru a participa la această conferință, te invităm să te înscrii la următoarea adresă de e-mail: suete.culturale@drept.unibuc.ro până pe data de 21 mai 2013.

Facultatea de Drept

www.drept.unibuc.ro

ASD
Bucuresti

www.asd-ub.ro

CUM SĂ DEVII AVOCAT?

Călin-Andrei ZAMFIRESCU

Flavius Antoniu Baias:

Domnul Călin-Andrei Zamfirescu, pe lângă calitatea de avocat pe care i-o cunoaște toată lumea, deține și demnitatea de președinte de onoare al Uniunii Avocaților din România (astăzi Uniunea Națională a Barourilor din Romania) și a Uniunii Profesiilor Liberale din România, organizații profesionale la care a deținut și funcția de președinte. Îi mulțumesc că este aici, în mijlocul nostru. Toți studenții prezenți sunt foarte interesați să afle ce le veți spune despre profesia de avocat și probabil că pentru mulți dintre ei discuția de astăzi ar putea fi un argument în opțiunea pe care o vor face, la terminarea facultății, către una sau alta dintre profesiile juridice. Sunt convins că domnul avocat Zamfirescu va aduce argumente în plus față de cancelarul Henri François d'Aguesseau, care în 1680 definea avocatura ca fiind „o profesie la fel de veche ca magistratura, la fel de nobilă ca virtutea și la fel de necesară ca justiția”.

Călin-Andrei Zamfirescu:

Răspunsul la o atât de generoasă întrebare nu poate decât sluji ideii de a îmbrățișa o atât de minunată profesie și de a vă orienta către una dintre cele mai frumoase cariere juridice. Din păcate, mobilul multora dintre cei care își doresc astăzi să exercite această profesie, extrem de favorizată în ultimele decenii, este de a câștiga cât mai repede cât mai mulți bani. Fără a crede că ar mai fi posibil să ne întoarcem la perioada romantică, în care avocatura se făcea gratis și era definită drept o „*operae liberales*” pentru care era interzisă primirea vreunui onorariu, cu siguranță dorința de a-ți ajuta aproapele aflat în dificultate, de a apăra individul împotriva autorităților, pe cel slab împotriva celui puternic și abuziv va trebui să anime în continuare dorința celui ce vrea să devină avocat.

Epoca modernă nu mai îngăduie practicarea avocaturii numai din dorința altruistă de a face bine, realitățile cu care se confruntă profesiile liberale trebuie să ofere practicienilor și oportunitatea de a obține un venit suficient de îndestulător spre